

دیسکوگرافی و ناگفته‌هایی از سفر لندن - ۱۲۸۸ شمسی

خلاصه

فرنگی مآبی در موسیقی ایران دو منشا اصلی دارد: موسیقی نظام و محصلین موسیقی در خارج از کشور. آثار ضبط شده در سفر لندن مصداقی از تلاش مستمر جریان فرنگی مآبی در موسیقی عصر قاجار برای منزوی کردن جریان بومی و اصیل موسیقی ایران و سیطره همه جانبه بر اداره موسیقی می باشد، هدفی که پس از سال ۱۳۰۰ شمسی و با آغاز دوره پهلوی به سیاستی رسمی تبدیل شد. بر این اساس است اگر در این سفر، عرصه بر هنرمندان شاخصی چون درویش خان و اسدالله خان اتابکی تنگ می شود و جوانانی چون حبیب الله خان شهردار بازیگردانی این صحنه را به همراه همقطاران خود در نظام و نظمی (حسین خان هنگ آفرین، اکبر خان فلوتی و رضاقلیخان نظمی که دایی حبیب الله خان نیز می باشد) متولی می شوند تا آنجا که به عدم ضبط آثار توسط درویش خان در نیمه دوم ایام ضبط منجر می گردد.

پس از بازگشت به ایران نیز مخالفت محتمل آقا میرزا حسینقلی - به عنوان رییس و سنگربان متعصب موسیقی ایرانی - با محصول و موسیقی ضبط شده در این سفر، بصورت عدم مشارکت همه هنرمندان سفر لندن - بجز اسدالله خان - در ضبط صفحه در سال ۱۲۹۱ شمسی در تهران - که بنظر می رسد با رایزنی با جناب میرزا، انتخاب عمده هنرمندان صورت گرفته - ظاهر می شود تا آنجا که درویش، طاهرزاده و باقرخان در سفر بعدی خود به تغلیس، با همراه کردن اقبال السلطان و عبدالله خان دوامی، عملاً با آثار ضبط شده در سفر لندن مرزبندی می نمایند.

مقدمه

اسناد و مدارک موجود در آرشیو کمپانی گرامافون، حاوی اطلاعات ذیقیمتی از آثار ضبط شده فارسی توسط این کمپانی است که سهم عمده ای در ضبط آثار فارسی بویژه در عصر قاجار داشته است. براساس این مدارک در فاصله ۱۲ تا ۲۳ آوریل سال ۱۹۰۹ میلادی، گروهی ۸ نفره از هنرمندان ایرانی در پی عقد قراردادی با کمپانی گرامافون اقدام به ضبط آثاری از موسیقی ایرانی می نمایند. گفته شده برنامه سفر هنرمندان ایرانی، مصادف با دهمین سالگرد کمپانی هیزماسترز ویس بوده و از آنجا که هیزماسترز ویس یکی از لیبلها یا برجسبهای تجاری کمپانی گرامافون بوده که پس از سال ۱۹۰۰ مورد

استفاده قرار می گیرد، این احتمال وجود دارد که سفر هنرمندان ایرانی مصادف با دهمین سال تاسیس کمپانی گرامافون صورت پذیرفته باشد. بهر حال تردیدی نیست که غلامحسین خان درویش (تار) ، اسدالله خان (تار و سنتور)، باقرخان (کمانچه)، آقا سید حسین طاهرزاده (خواننده)، رضا قلیخان (ضرب و خواننده)، حسینخان (ویلن)، اکبر خان (فلوت) و حبیب الله خان (پیانو) در مدت یادشده در شماره ۲۱ در سیتی رود لندن بالغ بر ۲۲۳ اثر برای صفحه ۲۵ سانتیمتری و ۲۸ اثر برای صفحه های ۳۰ سانتیمتری ضبط می نمایند که صدابردار آنها ویلیام کنراد گایسبرگ بوده است. در بررسی حاضر دیسکوگرافی کامل آثار ضبط شده در این سفر بصورت روزشمار درج شده تا از خلال آنها، نکات بیشتری از روابط فیما بین گروه استنتاج شود.

اولین روز ضبط، ۱۲ آوریل ۱۹۰۹ میلادی

در اولین روز که ضبط آثار با قالب شماره 9764e آغاز می شود، رعایت حق استادی و پیشگامی درویش خان رعایت شده و نخستین اثر به قطعه ای در بیات ترک با تار درویش و آواز طاهرزاده اختصاص می یابد. این اثر بعدا با شماره کاتالوگ 7-12000 اولین اثر منتشر شده از این سفر می شود.

روند ضبط آثار که در جدول زیر آمده است گویای تلاش اولیه ای برای خلق نحوه تازه ای در ضبط آثار و متفاوت با تجربه های ضبط تهران ۱۹۰۶م و پاریس ۱۹۰۷م می باشد.

برای ضبط فرمها یا گوشه های یک دستگاه، با توجه به محدودیت زمان ضبط روی هر صفحه، ناگزیر از استفاده از چند صفحه بطور متوالی توسط یک نوازنده/ خواننده/ تیم هنری بوده اند. مثلا آقا حسینقلی و سید احمد خان، چهارگاه را در سال ۱۲۸۴ شمسی بر روی ۷ صفحه یکطرفه ضبط کرده اند که در هر یک قطعه ای آوازی بهمراه تصنیف و رنگ وجود دارد. در اولین آثار ضبط شده در این روز در لندن، سعی بر آن است که قطعات مختلف در یک دستگاه، از هنرمندان گوناگون ضبط گردد. در جدول ذیل مشاهده می شود که اجزایی از بیات ترک و اصفهان با صدای طاهرزاده و رضاقلیخان و با همراهی درویش خان، باقرخان و اکبر خان در اجرای بیات ترک و با همراهی حسینخان هنگ آفرین و درویش خان در اجرای بیات اصفهان ضبط شده است. عدم تکرار این سناریو در ادامه کار گویای آنست که

تاریخ ضبط: ۱۲ آوریل ۱۹۰۹ میلادی

عنوان اثر	سازها و نوازندگان/ همراهان	خواننده	شماره کاتالوگ	شماره قالب
بیات ترک	درویش خان- تار	طاهرزاده	7-12000	9764e
بیات ترک	باقرخان- کمانچه	طاهرزاده	7-12001	9765e
افشاری	حسینخان- ویلن	طاهرزاده	7-12002	9766e
بیات ترک	اکبر خان- فلوت	رضاقلیخان	7-12003	9767e
بیات ترک	اکبر خان- فلوت	رضاقلیخان	7-12004	9768e
دشتی	درویش خان- تار	طاهرزاده	7-12005	9769e
راک	درویش خان- تار	طاهرزاده	7-12006	9770e
دشتی	حسینخان- ویلن	طاهرزاده	7-12007	9771e
تصنیف دشتی	حسینخان- ویلن	رضاقلیخان	7-12008	9772e
بیات اصفهان	حسینخان- ویلن	طاهرزاده	7-12009	9773e
تصنیف بیات اصفهان	حسینخان- ویلن	طاهرزاده	7-12010	9774e
رنگ بیات اصفهان	حسینخان- ویلن	طاهرزاده	7-17905	9775e
بیات اصفهان	درویش خان- تار	طاهرزاده	7-12011	9776e
تصنیف بیات اصفهان	درویش خان- تار	رضاقلیخان	7-12012	9777e
رنگ	درویش خان- تار	رضاقلیخان	7-12013	9778e
افشاری	درویش خان- تار	طاهرزاده	7-12014	9779e
تصنیف افشاری	درویش خان- تار	رضاقلیخان	7-12015	9780e
رنگ افشاری	درویش خان- تار	رضاقلیخان *	7-12167	9781e
بیات ترک	باقرخان- کمانچه	رضاقلیخان	7-12016	9782e
تصنیف بیات ترک	باقرخان- کمانچه	رضاقلیخان	7-12017	9783e
	باقرخان- کمانچه	رضاقلیخان *	7-12018	9784e
رنگ بیات ترک	باقرخان- کمانچه		7-18000	9785e

تجربه موفقی از این روش حاصل نشده و اجرای اجزای گوناگون یک دستگاه با همراهی یک ساز و یک هنرمند صورت می پذیرد که ضبط آخرین قطعات این روز در بیات ترک توسط رضاقلیخان و باقرخان، گواه این موضوع است.

بهرحال در این روز ۲۲ اثر با مشارکت طاهرزاده، رضاقلیخان، درویش خان، باقرخان، حسینخان و اکبرخان ضبط شده که اسامی هنرمندان یادشده برروی صفحه ها یا مدارک حین ضبط وجود دارد و در برخی از این آثار، برغم عدم ذکر اسم حبیب الله خان، صدای پیانوی وی شنیده می شود. (صفحه هایی که در کنار شماره کاتالوگ آنها علامت * وجود دارد پس از ضبط بخاطر مشکل فنی تولید نشده اند)

دومین روز ضبط، ۱۳ آوریل ۱۹۰۹ میلادی

در این روز بیش از ۱۱ اثر بر روی صفحه های ۲۵ سانتیمتری ضبط نمی شود که فهرست تفصیلی آن در جدول ذیل آمده است. بیشترین سهم آثار در این روز براساس نوشته روی برچسب صفحه ها متعلق به باقرخان رامشگر و رضاقلیخان بوده و تصویر اولین و دومین اثر ضبط شده مشاهده می شود.

تاریخ ضبط: ۱۳ آوریل ۱۹۰۹ میلادی

شماره قالب	شماره کاتالوگ	خواننده	سازها و نوازندگان/ همراهان	عنوان اثر
9786e	7-12019	طاهرزاده	باقرخان - کمانچه	دشتی
9787e	7-12020	رضاقلیخان	باقرخان - کمانچه	تصنیف دشتی
9788e	7-12021	رضاقلیخان	باقرخان - کمانچه	رنگ
9799e	7-12022	رضاقلیخان	باقرخان - کمانچه	افشاری
9800e	7-12023	رضاقلیخان	باقرخان - کمانچه	گریلی
9801e	7-12024	رضاقلیخان	باقرخان - کمانچه	تصنیف افشاری
9802e	7-12025	طاهرزاده	اکبر خان - کلارینت	ابوعطا
9803e	7-12026	رضاقلیخان	اکبر خان - کلارینت	تصنیف ابوعطا
9804e	7-12027	طاهرزاده	حبیب الله خان - پیانو	بیداد
9805e	7-12028	رضاقلیخان	حبیب الله خان - پیانو	تصنیف بیداد
9806e	7-18001		باقرخان - ویلن، حبیب الله خان - پیانو	رنگ بیداد

سومین روز ضبط، ۱۴ آوریل ۱۹۰۹ میلادی

سومین روز با ضبط ۳۳ اثر ۲۵ سانتیمتری یکی از پرکارترین ایام ضبط این سری از صفحه های فارسی بوده و همانگونه که در جدول مربوطه مشاهده می شود، بیشترین سهم با ۱۷ اثر متعلق به رضاقلیخان بوده و پس از وی حسینخان هنگ آفرین ۱۵ اثر ضبط می نماید. اگرچه ۵ اثر از درویشخان و ۱۰ اثر از باقرخان در این روز ضبط شده ولی هنوز اثری از اسدالله خان اتابکی که نوازنده برجسته تار و سنتور و حتی همسفر آقاحسینقلی در سفر پاریس نیز بوده، ضبط نشده است و چنانچه آمار آثار ضبط شده از رضاقلیخان را با ۱۰ اثر ضبط شده از طاهرزاده مقایسه کنیم، نوعی جهت گیری در ضبط آثار به نفع رضاقلیخان و خواهرزاده اش حبیب الله خان، مشاهده می شود. سازهای همه نوازندگان با خودشان به استودیو ضبط آورده و برده می شده بجز حبیب الله خان که ساز وی (پیانو) همواره در داخل استودیو قرارداشته و این مجال فراهم بوده تا حبیب الله خان با بسیاری از آثار در حال ضبط دیگران نیز همراهی نماید بدون آنکه نام وی بر روی لیبل صفحه درج شده باشد و بهمین دلیل تعداد واقعی آثاری از این سفر که صدای پیانو در آنها شنیده می شود بسیار بیش از آثاری است که براساس مندرجات برچسبها در این گزارش آمده است. لیبل اولین و دومین اثر ضبط شده در این روز را مشاهده می کنید:

تاریخ ضبط:

۱۴ آوریل ۱۹۰۹ میلادی

عنوان اثر	خواننده	شماره کاتالوگ	شماره قالب
بیات اصفهان	سازها و نوازندگان/ همراهان	طاهرزاده	9807e
تصنیف بیات اصفهان	حبیب الله خان- ارگ	7-12029	9808e
راک	حبیب الله خان- ارگ، ارکس اجماع	7-12198	9809e
تصنیف راک	حبیب الله خان- ارگ	7-12030	9810e
شوشتری	حبیب الله خان- ارگ	7-12031 *	9811e
تصنیف شوشتری	درویش خان- تار	طاهرزاده	9812e
رنگ شوشتری	درویش خان- تار	7-12032	9813e
شور	درویش خان- تار، رضا قلیخان- ضرب	7-12033 *	9814e
تصنیف شهناز	درویش خان- تار	7-18002	9815e
شوشتری	درویش خان- تار	طاهرزاده	9816e
تصنیف شوشتری	درویش خان- تار	طاهرزاده، رضا قلیخان	9817e
رنگ	حسینخان- ویلن	7-12034	9818e
شهناز	حسینخان- ویلن	7-12035	9819e
تصنیف شهناز	حسینخان- ویلن	طاهرزاده	9820e
رنگ شهناز	حسینخان- ویلن	7-12036	9821e
حجاز	حسینخان- ویلن	7-12037	9822e
تصنیف حجاز	حسینخان- ویلن، حبیب الله خان- پیانو	7-18003	9823e
رنگ حجاز	حسینخان- ویلن	طاهرزاده	9824e
بیات کرد	حسینخان- ویلن	7-12038	9825e
گیلکی	حسینخان- ویلن	رضا قلیخان	9826e
راک	حسینخان- ویلن	7-12039	9827e
تصنیف راک	حسینخان- ویلن	7-17904	9828e
رنگ راک	حسینخان- ویلن	طاهرزاده	9829e
تصنیف گیلکی	حسینخان- ویلن، رضا قلیخان- ضرب	7-12040	9830e
تصنیف بیات کرد	حسینخان- ویلن	طاهرزاده	9831e
بیات اصفهان	حسینخان- ویلن	7-12041	9832e
تصنیف بیات اصفهان	حسینخان- ویلن، رضا قلیخان- ضرب	7-12042	9833e
رنگ بیات اصفهان	حسینخان- ویلن	طاهرزاده	9834e
چهارگاه	حسینخان- ویلن	7-19268	9835e
چهارگاه- زابل	حسینخان- ویلن	7-12043	9836e
تصنیف زابل	حسینخان- ویلن	7-12044	9837e
سه گاه	حسینخان- ویلن	7-12045	9838e
تصنیف سه گاه	حسینخان- ویلن	7-12046	9839e
رنگ سه گاه	حسینخان- ویلن، رضا قلیخان- ضرب	7-12047	9840e
		7-12048	
		7-12049 *	
		7-18005	
		7-12050	
		7-12051	
		7-12052	
		7-12053	
		7-12054 *	
		7-18006	

چهارمین روز ضبط، ۱۵ آوریل ۱۹۰۹ میلادی

در چهارمین روز ضبط در لندن که می توان آن را روز طلایی ضبط از سازهای ایرانی نامید، از ۲۵ اثر ضبط شده تنها ۲ اثر به سازهای فرنگی (ویلون حسین خان هنگ آفرین) اختصاص می یابد. در این روز، اولین قطعات تار (۴ قطعه) و سنتور (۲قطعه) از میرزا اسدالله خان ضبط می شود. بر روی صفحه با شماره قالب 9859e که دارای شماره کاتالوگ 7-12070 و تصنیف مخالف سه گاه می باشد نام خواننده "حسینخان" درج شده که منظور سیدحسین طاهرزاده می باشد.

تاریخ ضبط: ۱۵ آوریل ۱۹۰۹ میلادی

عنوان اثر	سازها و نوازندگان / همراهان	خواننده	شماره کاتالوگ	شماره قالب
چهارگاه- درآمد	بقرخان- کمانچه	رضاقلیخان	7-12055	9841e
زابل	بقرخان- کمانچه	رضاقلیخان	7-12056	9842e
ساقی نامه	بقرخان- کمانچه، رضاقلیخان- ضربهای متعدد	رضاقلیخان	7-12057	9843e
رنگ چهارگاه	بقرخان- کمانچه، رضا قلیخان- ضرب	رضاقلیخان	7-18007	9844e
راک	بقرخان- کمانچه	رضاقلیخان	7-12058	9845e
تصنیف راک	بقرخان- کمانچه	رضاقلیخان	7-12059	9846e
رنگ و تصنیف راک	بقرخان- کمانچه	رضاقلیخان	7-12060	9847e
افشاری	حسینخان- ویلن	رضاقلیخان	7-12061	9848e
تصنیف افشاری- کار عمل	حسینخان- ویلن	رضاقلیخان	7-12062	9849e
ابوعطا	درویش خان- تار	طاهرزاده *	7-12071	9850e
حجاز	درویش خان- تار	طاهرزاده	7-12063	9851e
تصنیف حجاز	درویش خان- تار	طاهرزاده	7-12064	9852e
تصنیف گیلکی	درویش خان- تار	طاهرزاده	7-12065	9853e
بیات کرد	درویش خان- تار	طاهرزاده	7-12066	9854e
رنگ بیات کرد	درویش خان- تار		7-19271	9855e
سه گاه- درآمد	درویش خان- تار	طاهرزاده	7-12067	9856e
سه گاه- زابل	درویش خان- تار	طاهرزاده	7-12068	9857e
سه گاه- مخالف	درویش خان- تار	طاهرزاده	7-12069	9858e
تصنیف سه گاه	درویش خان- تار	حسینخان*	7-12070	9859e
شور- درآمد	میرزا اسدالله خان- سنتور	طاهرزاده	7-12072	9860e
شور (بقیه)	میرزا اسدالله خان- تار	طاهرزاده	7-12073	9861e
بیات اصفهان	میرزا اسدالله خان- تار	طاهرزاده	7-12074	9862e
ماهور	میرزا اسدالله خان- سنتور	طاهرزاده	7-12075	9863e
ماهور- دلکش	میرزا اسدالله خان- تار	طاهرزاده	7-12076	9864e
ماهور- شکسته	میرزا اسدالله خان- تار	طاهرزاده	7-12077	9865e

CHANSONS POUR VOIX MÂLES

- Chant par Kiaz Ghob Khan. No. 12020
G.C.-7-12020
- Chant par Taher Zadeh. Komantché: Bagher Khan
G.C.-7-12019
- Chant par Kiaz Ghob Khan. No. 12018
G.C.-7-12018
- Chant par Kiaz Ghob Khan. No. 12017
G.C.-7-12017
- Chant par Taher Zadeh. No. 12016
G.C.-7-12016
- Chant par Taher Zadeh. No. 12015
G.C.-7-12015

CHANSONS POUR VOIX MÂLES

- Chant par Kiaz Ghob Khan. No. 12014
G.C.-7-12014
- Chant par Kiaz Ghob Khan. No. 12013
G.C.-7-12013
- Chant par Kiaz Ghob Khan. No. 12012
G.C.-7-12012
- Chant par Kiaz Ghob Khan. No. 12011
G.C.-7-12011
- Chant par Kiaz Ghob Khan. No. 12010
G.C.-7-12010
- Chant par Kiaz Ghob Khan. No. 12009
G.C.-7-12009
- Chant par Kiaz Ghob Khan. No. 12008
G.C.-7-12008

با تشکر فراوان از آقای محسن محمدی که این سند را در اختیار نگارنده قرار داده اند.

پنجمین روز ضبط، ۱۶ آوریل ۱۹۰۹ میلادی

در پنجمین روز بیشترین آثار سولو ضبط شده و رنگهای بسیار زیبایی توسط باقرخان، درویش خان

تاریخ ضبط: ۱۶ آوریل ۱۹۰۹ میلادی

عنوان اثر	سازها و نوازندگان / همراهان	خواننده	شماره کاتالوگ	شماره قالب
دشتی	حسینخان - ویلن		7-17900	9866e
گیلکی	حسینخان - ویلن		7-17901	9867e
بیات ترک و مثنوی	حسینخان - ویلن		7-17902	9868e
رنگ بیات ترک	حسینخان - ویلن		7-17903	9869e
رنگ گیلکی	حسینخان - ویلن، رضا قلیخان - ضرب		7-18008	9870e
سه گاه	باقرخان - کمانچه		7-19253	9871e
رنگ سه گاه	باقرخان - کمانچه		7-19254	9872e
قطار	باقرخان - کمانچه		7-19252	9873e
رنگ قطار	باقرخان - کمانچه		7-18009	9874e
حجاز	باقرخان - کمانچه		7-19255	9875e
رنگ حجاز	باقرخان - کمانچه، رضا قلیخان - ضرب		7-19256	9876e
تصنیف و رنگ قطار	باقرخان - کمانچه	باقر خان	7-12186	9877e
تصنیف و رنگ حجاز	باقرخان - کمانچه، میرزا اسدالله خان - تار		7-18010	9878e
تصنیف و رنگ سه گاه	باقرخان - کمانچه، میرزا اسدالله خان - تار		7-18011	9879e
تصنیف حجاز	باقرخان - کمانچه، میرزا اسدالله خان - تار		7-18012	9880e
گریلی	باقرخان - کمانچه، میرزا اسدالله خان - تار		7-18013	9881e
دستارالعرب	اکبر خان - فلوت	طاهرزاده	7-12078	9882e
حجاز	اکبر خان - فلوت	طاهرزاده	7-12079	9883e
بیداد	اکبر خان - فلوت	طاهرزاده	7-12080	9884e
سه گاه قفقاز	اکبر خان - فلوت	طاهرزاده	7-12081	9885e
بیات اصفهان	اکبر خان - فلوت	طاهرزاده	7-12082	9886e
افشاری	اکبر خان - فلوت	طاهرزاده	7-12083	9887e
همایون	اکبر خان - فلوت	طاهرزاده	7-12084	9888e
رنگ همایون	اکبر خان - قره نی		7-16000	9889e
حاجبانی	اکبر خان - فلوت	طاهرزاده	7-12085	9890e
رنگ دشتی	اکبر خان - فلوت	رضاقلیخان	7-12086	9891e
دشتی	درویش خان - تار		7-19250	9892e
رنگ بیداد	درویش خان - تار		7-19272	9893e
ازم دره	حسینخان - ویلن		7-17906	9894e
بیات ترک	حسینخان - فلوت		7-18014	9895e
شوشتری	اکبر خان - فلوت	طاهرزاده	7-12087	9896e

و حتی حسینخان و اکبرخان در بین ضبط شده های امروز به یادگار مانده است. ضبط تصنیف قطار با صدای باقرخان برروی قالب شماره 9877e نیز از جمله آثار جالب توجه می باشد. اگرچه باقرخان در صفحه های ضبط شده در سال ۱۲۸۴ در تهران، همخوانیهایی با آقاحسین تعزیه خوان دارد اما این اثر اولین صفحه مستقل از خوانندگی وی است که بازهم در همین مجموعه تکرار می گردد. قطعه "ازم دره" که توسط حسینخان با ویلن اجرا شده، اثری قابل توجه از آثار این روز است. از سوی دیگر، تمام جواب آوازهای ضبط شده با فلوت اکبرخان است که ۱۱ اثر از وی در این روز ضبط می شود و ادامه آن به روز بعد تعقیب می گردد. چهار قطعه ی سازی مشترک باقرخان و میرزا اسدالله نیز از آثار قابل توجه این سری می باشند.

ششمین روز ضبط، ۱۷ آوریل ۱۹۰۹ میلادی

تاریخ ضبط: ۱۷ آوریل ۱۹۰۹ میلادی

عنوان اثر	سازها و نوازندگان / همراهان	خواننده	شماره کاتالوگ	شماره قالب
تصنیف بیداد	اکبر خان - فلوت	رضاقلیخان	7-12088	9897e
تصنیف بیات اصفهان	اکبر خان - فلوت	رضاقلیخان	7-12089	9898e
تصنیف حجاز	اکبر خان - فلوت	رضاقلیخان	7-12090	9899e
تصنیف شوشتری	اکبر خان - فلوت	رضاقلیخان	7-12091	9900e
تصنیف دشتی	اکبر خان - فلوت	رضاقلیخان	7-12092	9901e
تصنیف افشاری	اکبر خان - فلوت	رضاقلیخان	7-12093	9902e
تصنیف سه گاه	اکبر خان - فلوت	رضاقلیخان	7-12094	9903e
تصنیف بیات ترک	اکبر خان - فلوت	رضاقلیخان	7-12095	9904e
تصنیف حجاز	اکبر خان - فلوت	رضاقلیخان	7-12096	9905e
شور نمره ۱	اکبر خان - فلوت	رضاقلیخان	7-12097	9906e
شور نمره ۲	اکبر خان - فلوت	رضاقلیخان	7-12098	9907e
شور نمره ۳	اکبر خان - فلوت	رضاقلیخان	7-12099	9908e
شور نمره ۴	اکبر خان - فلوت	رضاقلیخان	7-19150	9909e
تصنیف شور	اکبر خان - فلوت	رضاقلیخان	7-12100	9910e
ماهور - پیش درآمد		طاهرزاده	# 7-12181	9917e
دلکش		طاهرزاده	# 7-12101	9918e
ماهور - دلکش		طاهرزاده	# 7-12102	9919e
ماهور - شکسته	اکبر خان - فلوت	طاهرزاده	7-12103	9920e
تصنیف ماهور	حبیب الله خان - پیانو، اکبر خان - فلوت	رضاقلیخان	7-12104	9921e
ماهور - درآمد	حسینخان - ویلن	طاهرزاده	7-12105	9922e
شور	میرزا اسدالله خان - تار	طاهرزاده	7-12106	9923e
شور (بقیه) حسینی	میرزا اسدالله خان - تار	طاهرزاده	7-12107	9924e
رنگ اصول	میرزا اسدالله خان - تار، رضا قلیخان - ضرب		7-18015	9925e
نیریز	باقر خان - کمانچه	رضاقلیخان	7-12108	9926e
رنگ اصول	باقر خان - کمانچه	*	7-19269	9927e
رهاب	باقر خان - کمانچه	طاهرزاده	7-12109	9928e
تصنیف شیدا	حسینخان - کمانچه	حسینخان	7-12189	9929e
سه گاه - زابل	اکبر خان - فلوت	طاهرزاده	2-012000	2973f
سه گاه - مخالف	اکبر خان - فلوت	طاهرزاده	2-012001	2974f
تصنیف سه گاه	اکبر خان - فلوت	رضاقلیخان	2-012018	2975f
ماهور	حسینخان - ویلن	رضاقلیخان	2-012002	2976f
تصنیف ماهور	حسینخان - ویلن	رضاقلیخان	2-012003	2977f
چهارگاه	حسینخان - ویلن	رضاقلیخان	2-012004	2978f

در ششمین روز ۳۳ اثر ضبط می شود که ۲۷ اثر روی صفحه های ۲۵ سانتی و ۶ اثر بر روی صفحه های ۳۰ سانتیمتری ضبط می گردند که در جداول این گزارش، صفحه های ۳۰ سانتی با حروف ضخیم (Bold) مشخص شده اند. در این روز و روزهای بعد، تمامی صفحه های ۳۰ سانتی که مدت ضبط روی آنها ۴ دقیقه می باشد به سازهای فرنگی اختصاص می یابد و بعید نیست که این امر در ایجاد یا تشدید اختلاف بین همسفران موثر بوده باشد.

آنچه بدون هیچ تردیدی از بررسی روزشمار ضبط در سفر لندن روشن می شود غیبت شبهه انگیز درویش خان است که از روز ششم ضبط (۱۷ آوریل) آغاز و تا آخرین روز (۲۳ آوریل) که تنها دو اثر سازی ضبط می نماید، ادامه می یابد.

بهترین فرض ممکن تصور بیماری طولانی برای درویش خان است که چنین فرضی در هیچیک از متون یا خاطرات هنرمندان، بدان تصریح یا تلمیح نشده است. اگر چه هنوز سندی دال بر چگونگی برنامه ریزی و هماهنگی ضبطهای روزانه با کمپانی و تقسیم کار بین هنرمندان همسفر لندن در دسترس نیست، اما بی تردید افرادی از گروه که آشنایی با زبان انگلیسی و یا فرانسه داشته اند در هماهنگی با کمپانی برای تنظیم برنامه ضبط و متن لیبلها موثرتر بوده اند. بنابراین احتمال موثرتر بودن افرادی چون حبیب الله خان که متعلق به خانواده ای اشرافی بوده و از نحوه آموزش متعارف در خانواده های اعیان قاجاریه بهره مند گشته، قویا قابل اعتناست ضمن اینکه برخی مستندات موید این احتمال می باشند که مهمترین و مستندترین آنها متنی است که برای لیبل اثر ضبط شده بر روی قالب 10026e در روز ۲۳ آوریل ۱۹۰۹ نوشته شده است و در آن حبیب الله خان بعنوان اولین پیانیست ایرانی معرفی گردیده است.

شاید طبع حساس و زودرنج درویش خان و یا باور وی به لزوم ضبط آثار با حال و هوایی دیگر (مثلا ضبط قطعات بیشتری از تکنوازی تار یا ضبط و به یادگار گذاشتن گوشه های مهجور و متروک و غیره که بشدت مدنظر استاد بزرگ، آقا حسینقلی بوده است) و عدم توجه به این ملاحظات از سوی نمایندگان کمپانی و برخی از همسفران، وی را ناگزیر به فاصله گرفتن از مسیر ضبط می نماید بنحوی که از ۱۶ آوریل تا پایان برنامه ضبط، فقط ۴ اثر سازی از درویش خان ضبط می شود.

حال که به تفصیل از درویش خان در سفر لندن سخن گفتیم پرداختن به یک افسانه تاریخی که به نقل از پدر ابوالحسن خان صبا نقل شده و استقبال عامیانه یافته، خالی از لطف نیست. موضوع این افسانه، اعتراض درویش خان به آقا حسینقلی از بابت طلب دستمزد برای ضبط صفحه و راضی شدن وی به چند متر ماهوت و اقدام درویش خان به ابداع پیش درآمد و ضبط آنها بصورت صفحه و رقابت با صفحه های پرشده توسط آقا حسینقلی است (ن.ک: خالقی، روح الله، سرگذشت موسیقی ایران). براساس روال نقل موضوع، این اتفاق و اعتراض بایستی ناظر بر اولین نوبت ضبط صفحه باشد که در سال ۱۲۸۴ شمسی در تهران صورت پذیرفته است. اسناد و مدارک موجود گویای آنست که در آن نوبت ضبط، آقا حسینقلی در آخرین روزهای ضبط و پس از تاثیرگذاری افرادی چون موسیو لومر و علی اکبر خان

شاهی به این گود وارد شده و پس از ضبط صفحه ماوراءالنهر، آخرین قالبهای باقیمانده را به ضبط هفت دستگاه موسیقی ایرانی اختصاص می دهند که چهار دستگاه توسط آقاحسینقلی و هنرمندان مدنظر او و سه دستگاه توسط هنرمندان منتخب علی اکبر خان شاهی اجرا و ضبط می شود. تمامی آثار درویش خان در این سال، چه اجرای دستگاه ماهور و چه برخی قطعات منفرد، به همراه آواز سید احمد خان اجرا شده که خواننده مورد تایید آقاحسینقلی بوده و هم در اجرای دستگاه چهارگاه، تار میرزا حسینقلی را همراهی کرده و هم در سفر به پاریس برای ضبط صفحه در سال ۱۲۸۶ شمسی، تنها خواننده همراه وی بوده است. بی تردید در آثار ضبط شده در سال ۱۲۸۴ در تهران، درویش خان کاملاً متأثر از استاد خود بوده و نه در آن آثار و نه حتی در صفحه های مورد توجه در این بحث که ضبط شده در سال ۱۹۰۹ میلادی (سال ۱۲۸۸ شمسی) در لندن هستند، حتی در یک قطعه از آثار ضبط شده درویش خان، اسم و عنوان "پیش درآمد" به چشم نمی خورد در حالیکه تنها بر روی صفحه با شماره GC.7-12105 از حسینخان هنگ آفرین عبارت "پیش درآمد" برای اولین بار مشاهده می گردد.

هفتمین روز ضبط، ۱۹ آوریل ۱۹۰۹ میلادی

در این روز علیرغم استراحت و توقفی یکروزه در کار ضبط، تنها ۸ اثر بر روی صفحه های ۳۰ سانتیمتری ضبط می گردد که مثل صفحه های ۳۰ سانتیمتری قبلی، همه از نوازندگان سازهای غربی است. نکته قابل توجه، ضبط صفحه ای منحصر به فرد از اکبرخان فلوتی در این روز است که براساس کاتالوگ کمپانی، وی با نی آواز رضاقلیخان را در مایه گیلکی همراهی نموده است. از آنجا که صفحه های با قطر ۲۵ سانتیمتر، رایج ترین اندازه در صفحه های ۷۸ دور بوده، عدم ضبط صفحه ۲۵ سانتی در این روز جای توجه و تعجب دارد بویژه آنکه در روز بعد نیز، تنها سه صفحه ۲۵ سانتیمتری (دارای لیبیل گرامافون کنسرت رکورد) ضبط می شود و شاید ناشی از مواجه شدن مقطعی استودیو با قالب پرنشده ۲۵ سانتی تلقی گردد.

تاریخ ضبط: ۱۹ آوریل ۱۹۰۹ میلادی

شماره	شماره	خواننده	سازها و نوازندگان/ همراهان	عنوان اثر
2979f	2-012005	رضاقلیخان		تصنیف چهارگاه
2980f	2-012006	طاهرزاده	حسینخان - ویلن	همایون
2981f	2-012007	رضاقلیخان	حسینخان - ویلن	تصنیف همایون
2982f	2-012021	رضاقلیخان	حسینخان - ویلن	
2983f	2-012008	رضاقلیخان	اکبرخان - نی	گیلکی
2984f	2-012009	طاهرزاده	اکبرخان - فلوت	همایون - لیلی مجنون - گیلکی
2985f	2-012010	طاهرزاده	اکبرخان - فلوت	مثنوی
2986f	2-010500		ارکس، حبیب الله خان - پیانو، رضاقلیخان - ضرب	درآمد عراق ماجیش

هشتمین روز ضبط، ۲۰ آوریل ۱۹۰۹ میلادی

در هشتمین روز، سه صفحه ۲۵ سانتیمتری و هفت صفحه ۳۰ سانتیمتری ضبط می شود که جز یک اثر (رنگ لزگی) از باقرخان، مابقی آثار متعلق به سازهای فرنگی و نوازندگان آنهاست و در تمامی صفحه های ۳۰ سانتیمتری، حبیب الله خان و پیانوی وی حضوری ثابت و مستمر دارند.

شماره قالب	شماره کاتالوگ	خواننده	تاریخ ضبط: ۲۰ آوریل ۱۹۰۹ میلادی	عنوان اثر
9930e	7-19270	باقرخان - کمانچه	سازها و نوازندگان / همراهان	رنگ لزگی
9931e	7-12110	طاهرزاده	اکبرخان - فلوت	نوا
9932e	7-12111	رضاقلیخان	اکبرخان - فلوت	تصنیف نوا
2987f	2-010501	رضاقلیخان - ضرب	ارکس، حبیب الله خان - پیانو، حسینخان - ویلن،	ماهور
2988f	2-010502	ارکس، حبیب الله خان - پیانو	ارکس، حبیب الله خان - پیانو	راک
2989f	2-010503	حسینخان - ویلن	ارکس، حبیب الله خان - پیانو، اکبرخان - فلوت،	عراق
2990f	2-010504	رضاقلیخان - ضرب	ارکس، حبیب الله خان - پیانو، اکبرخان - فلوت،	عراق
2991f	2-012019	طاهرزاده	رضاقلیخان - ضرب	بیات اصفهان
2992f	2-012011	طاهرزاده	حبیب الله خان - پیانو	ابوعطا
2993f	2-012012	طاهرزاده	حبیب الله خان - پیانو	مثنوی

نهمین روز ضبط، ۲۱ آوریل ۱۹۰۹ میلادی

در نهمین روز، با ضبط ۴۰ اثر، پرکارترین روز ضبط صفحه در سفر لندن رقم می خورد و پس از ضبط ۵ اثر ارکسترال که عناوینی جالب دارند، ۸ اثر با مشارکت باقرخان ضبط می شود. در بین این صفحه ها، علاوه بر اجرای دستگاه همایون در ۶ صفحه توسط باقرخان و دستگاه نوا در ۵ صفحه با ویلون حسینخان و با آواز طاهرزاده یا رضاقلیخان، دو صفحه یکروی دیگر با صدای باقر خان وجود دارد که تصویر لیبل صفحه شماره GC.7-12126 مشاهده می گردد. بقیه آثار مثل روز قبل، عمدتاً به آثاری از حبیب الله خان تعلق دارند و صفحه های ۳۰ سانتی نیز مجدداً منحصر به آثار اویند.

تاریخ ضبط: ۲۱ آوریل ۱۹۰۹ میلادی

عنوان اثر	سازها و نوازندگان / همراهان	خواننده	شماره کاتالوگ	شماره قالب
تصنیف - ارمنی	ارکس		7-10500	9949e
سرود	ارکس		7-10501	9950e
مارش رومی	ارکس		7-10502	9951e
سرود ملی	ارکس		7-10503	9952e
درآمد بیداد رومی	ارکس		7-10504	9953e
همایون	باقر خان - کمانچه	طاهرزاده	7-12112	9954e
شوشتری	باقر خان - کمانچه	طاهرزاده	7-12113	9955e
منصوری	باقر خان - کمانچه	طاهرزاده	7-12114	9956e
همایون نمره ۴	باقر خان - کمانچه	طاهرزاده	7-12115	9957e
تصنیف همایون	باقر خان - کمانچه، حسینخان - ویلن	رضاقلیخان	7-12116	9958e
رنگ	باقر خان - کمانچه	رضاقلیخان	7-12117	9959e
نوا	حسینخان - ویلن	طاهرزاده	7-12118	9960e
نوا - سارنج	حسینخان - ویلن	طاهرزاده	7-12119	9961e
نوا نمره ۲	حسینخان - ویلن	طاهرزاده	7-12120	9962e
تصنیف رهاب نوا	حسینخان - ویلن	رضاقلیخان	7-12121	9963e
تصنیف نوا	حسینخان - ویلن	رضاقلیخان	7-12122	9964e
گبری	اکبر خان - فلوت	رضاقلیخان	7-12123	9965e
مثنوی	اکبر خان - فلوت	طاهرزاده	7-12124	9966e
تصنیف گیلکی		باقر خان	7-12125	9967e
تصنیف گیلکی	اکبر خان - فلوت	باقر خان	7-12126	9968e
رنگ اصول	حبیب الله خان - پیانو		7-10504	9969e
بیات ترک	حبیب الله خان - پیانو	طاهرزاده	7-12127	9970e
شور - شهنواز	حبیب الله خان - پیانو	طاهرزاده	7-12128	9971e
رنگ بیات ترک	حبیب الله خان - پیانو		7-10505	9972e
ابوعطا	حبیب الله خان - پیانو	طاهرزاده	7-12129	9973e
رنگ ماهور	حبیب الله خان - پیانو، رضاقلیخان - ضرب		7-18016	9974e
افشاری	حبیب الله خان - پیانو	رضاقلیخان	7-12130	9975e
تصنیف افشاری	حبیب الله خان - پیانو	رضاقلیخان	7-12131	9976e
گریلی	حبیب الله خان - پیانو	رضاقلیخان	7-12132	9977e
رنگ دشتی	حبیب الله خان - پیانو، رضاقلیخان - ضرب		7-18017	9978e
مثنوی	حبیب الله خان - پیانو	طاهرزاده	7-12133	9979e
تصنیف بیات ترک	حبیب الله خان - پیانو	رضاقلیخان	7-12134	9980e
تصنیف بیات ترک و رهاب	حبیب الله خان - پیانو	رضاقلیخان	7-12135	9981e

شماره قالب	شماره کاتالوگ	خواننده	سازها و نوازندگان / همراهان	عنوان اثر
2994f	2-012013	طاهرزاده	حبیب الله خان - پیانو	سه گاه - درآمد
2995f	2-012014	طاهرزاده	حبیب الله خان - پیانو	سه گاه - زابل - مخالف
2996f	2-012015	طاهرزاده	حبیب الله خان - پیانو	ماهور نمره ۱
2997f	2-012016	طاهرزاده	حبیب الله خان - پیانو	ماهور نمره ۲ - شکسته و عراق
2998f	2-012017	طاهرزاده	حبیب الله خان - پیانو	شور - درآمد
2999f	2-015500	حبیب الله خان - پیانو	حبیب الله خان - پیانو	دستی
3000f	2-012020	طاهرزاده	حبیب الله خان - پیانو	شور شهناز

دهمین روز ضبط، ۲۲ آوریل ۱۹۰۹ میلادی

در این روز ۱۶ اثر بر روی صفحه های ۲۵ سانتیمتری ضبط می گردد و پس از فاصله ای نسبتاً طولانی، ۱۱ قطعه از اسدالله خان اتابکی ضبط می گردد (سه قطعه با سنتور و هشت اثر با تار) در حالیکه همچنان غیبت مشهود درویشخان ادامه دارد.

شماره قالب	شماره کاتالوگ	خواننده	سازها و نوازندگان / همراهان	عنوان اثر
9982e	7-12136	رضاقلیخان	حبیب الله خان - پیانو	تصنیف ماهور
9983e	7-12137	رضاقلیخان	حبیب الله خان - پیانو	تصنیف کابلی
9984e	7-12138	رضاقلیخان	حبیب الله خان - پیانو	ساقی نامه
9985e	7-12139	طاهرزاده	میرزا اسدالله خان - تار	افشاری
9986e	7-12140	طاهرزاده	میرزا اسدالله خان - تار	بیات اصفهان
9987e	7-12141	رضاقلیخان	میرزا اسدالله خان - تار	تصنیف بیات اصفهان
9988e	7-12142	رضاقلیخان	میرزا اسدالله خان - تار	تصنیف افشاری
9989e	7-12143	رضاقلیخان	میرزا اسدالله خان - تار	تصنیف شور
9990e	7-12196	رضاقلیخان	میرزا اسدالله خان - تار	رنگ شهناز
9991e	7-12144	طاهرزاده	میرزا اسدالله خان - سنتور	ابوعطا
9992e	7-12145	رضاقلیخان	میرزا اسدالله خان - سنتور	تصنیف ابوعطا
9993e	7-18018		میرزا اسدالله خان - سنتور، رضاقلیخان - ضرب	رنگ
9994e	7-12146	رضاقلیخان	میرزا اسدالله خان - تار	شوشتری
9995e	7-12147	رضاقلیخان	میرزا اسدالله خان - تار	تصنیف شوشتری
9996e	7-12148	رضاقلیخان	باقر خان - کمانچه	تصنیف بللی
9997e	7-12149	رضاقلیخان	باقر خان - کمانچه	تصنیف راک عبدالله

در بین این آثار، تصنیف کابلی و تصنیف بلبلی که هردو با صدای رضاقلیخان ضبط شده، شاید در بین صفحه های سنگی دارای مشابه مستقلی نباشند. ضمناً صفحه های سنتوری که در این روز از اسدالله خان ضبط شده اند، آخرین صفحه های سنتوری هستند که در دوره قاجار ضبط گردیده اند.

یازدهمین روز ضبط، ۲۳ آوریل ۱۹۰۹ میلادی

در این روز که آخرین روز ضبط در سفر لندن است ۲۱ اثر بر روی صفحه های ۲۵ سانتیمتری ضبط می گردد که تعدادی از آنها تولید و عرضه نشده اند. از جمله آثار جالب توجه در این روز منتسب بودن صفحه ای از پیانوی سولو به باقرخان است و دوخوانی بیات کرد توسط طاهرزاده و رضاقلیخان می باشد.

تاریخ ضبط: ۲۳ آوریل ۱۹۰۹ میلادی

شماره قالب	شماره کاتالوگ	خواننده	سازها و نوازندگان / همراهان	عنوان اثر
10012e	7-12150	رضاقلیخان	حبیب الله خان - پیانو	شهناز
10013e	7-12151	رضاقلیخان	حبیب الله خان - پیانو	افشاری
10014e	7-12152	طاهرزاده	حبیب الله خان - پیانو	افشاری
10015e	7-12153	رضاقلیخان	حبیب الله خان - پیانو	بیات اصفهان
10016e	7-12165	# رضاقلیخان		گیلکی
10017e	7-12154	# رضاقلیخان		تصنیف و رنگ گیلکی
10018e	7-12155	# رضاقلیخان		تصنیف دشتی
10019e	7-12156	رضاقلیخان	حبیب الله خان - پیانو	تصنیف افشاری
10020e	7-15500		باقرخان - پیانو	گریلی
10021e	7-12157	* رضاقلیخان آسید رحیم (طاهرزاده)		تصنیف دشتی
10022e	7-12158	خواننده)	حبیب الله خان - پیانو	غنا
10023e	7-12159	رضاقلیخان	حبیب الله خان - پیانو	تصنیف عربی
10024e	7-15501		حبیب الله خان - پیانو	مارش ملی ایران
10025e	7-15502		حبیب الله خان - پیانو	سه گاه - تصنیف و رنگ
			ساخته ح.خ.و.س مشیرهمایون، اولین پیانیست	
10026e	7-15503		ایرانی (پیانو سولو)	مارش ملی ایران
10027e	7-19251		درویش خان - تار	ماهور - دلکش
10028e	7-19273		درویش خان - تار	رنگ ماهور
10029e	7-10505		ارکس	رنگ مخصوص
10030e	# 7-18019		حسینخان - ویلن، رضاقلیخان - ضرب	دشتی
10031e	7-14012	طاهرزاده و رضاقلیخان	حبیب الله خان - پیانو، حسینخان - ویلن	بیات کرد
10032e	7-10506		ارکس	تصنیف دشتی

در آخرین روز دو اثر سولو در ماهور از درویش خان در ماهور، پس از گذشتن بالغ بر یک هفته از غیبت معنادار وی، ضبط می شود. بی تردید اگر درویش خان از نتیجه این سفر رضایت داشت در سفر بعدی به تفلیس در سال ۱۲۹۳ شمسی (۱۹۱۴ میلادی) از همکاری همسفران خویش استفاده می کرد در حالیکه از همسفران لندن تنها درویش خان، باقرخان و طاهرزاده به همراه ابوالحسن خان اقبال السلطان و عبدالله خان دوامی برای ضبط صفحه عازم تفلیس می شوند و ترکیب جدید و فقدان ساز غربی، گواه نوعی مرزبندی توسط درویش خان، باقرخان و طاهرزاده با آثار و صفحه های لندن است که به نوعی به ایشان مستند می شده است

از جمله آثاری که در بین آخرین آثار ضبط شده مشاهده می شود، صفحه "غنا" است که طاهرزاده به یاد و در بزرگداشت سید رحیم اجرا کرده و بر روی لیبل صفحه نیز سهوا اسم سید رحیم درج گردیده و سوءتفاهم باقی بودن صفحه ای از وی را ایجاد کرده است. روی دیگر این صفحه، تصنیفی عربی است که توسط رضاقلیخان اجرا شده است.

پاره ای ملاحظات

آمار کامل آثار ضبط شده از هر هنرمند در سفر لندن به تفکیک تاریخ ضبط و قطر صفحه در جدول زیر ارائه گردیده است. قابل ذکر آنکه از ۲۵۱ اثر ضبط شده تنها ۲۱۸ اثر به صورت صفحه های

قطر- تاریخ	حبيب الله خان	حسينخان	اکبر خان	ميرزا اسدالله	باقر خان	درويش خان	رضا قليخان	طاهرزاده	ارکس	total
12av-10"	0	6	2	0	5	8	10	10	0	22
12av-12"	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
12av-total	0	6	2	0	5	8	10	10	0	22
13av-10"	3	0	2	0	7	0	7	3	0	11
13av-12"	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
13av-total	3	0	2	0	7	0	7	3	0	11
14av-10"	5	15	0	0	10	5	17	10	0	34
14av-12"	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
14av-total	5	15	0	0	10	5	17	10	0	34
15av-10"	0	2	0	6	7	10	8	15	0	25
15av-12"	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
15av-total	0	2	0	6	7	10	8	15	0	25
16av-10"	0	7	11	4	11	2	1	9	0	31
16av-12"	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
16av-total	0	7	11	4	11	2	1	9	0	31
17av-10"	1	2	16	3	3	0	16	8	0	27
17av-12"	0	3	3	0	0	0	4	2	0	6
17av-total	1	5	19	3	3	0	20	10	0	33
19av-10"	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
19av-12"	1	3	3	0	0	0	4	3	0	8
19av-total	1	3	3	0	0	0	4	3	0	8
20av-10"	0	0	2	0	1	0	1	1	0	3
20av-12"	7	2	2	0	0	0	0	3	0	7
20av-total	7	2	4	0	1	0	1	4	0	10
21av-10"	13	6	2	0	8	0	10	12	5	33
21av-12"	7	0	0	0	0	0	0	6	0	7
21av-total	20	6	2	0	8	0	10	18	5	40
22av-10"	3	0	0	11	2	0	12	3	0	16
22av-12"	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
22av-total	3	0	0	11	2	0	12	3	0	16
23av-10"	10	1	0	0	1	2	10	3	3	21
23av-12"	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
23av-total	10	1	0	0	1	2	10	3	3	21
10" total	35	39	35	24	55	27	92	74	8	223
12" total	15	8	8	0	0	0	8	14	0	28
G-total	50	47	43	24	55	27	100	88	8	251
	حبيب الله خان	حسينخان	اکبر خان	ميرزا اسدالله	باقر خان	درويش خان	رضا قليخان	طاهرزاده	ارکس	total

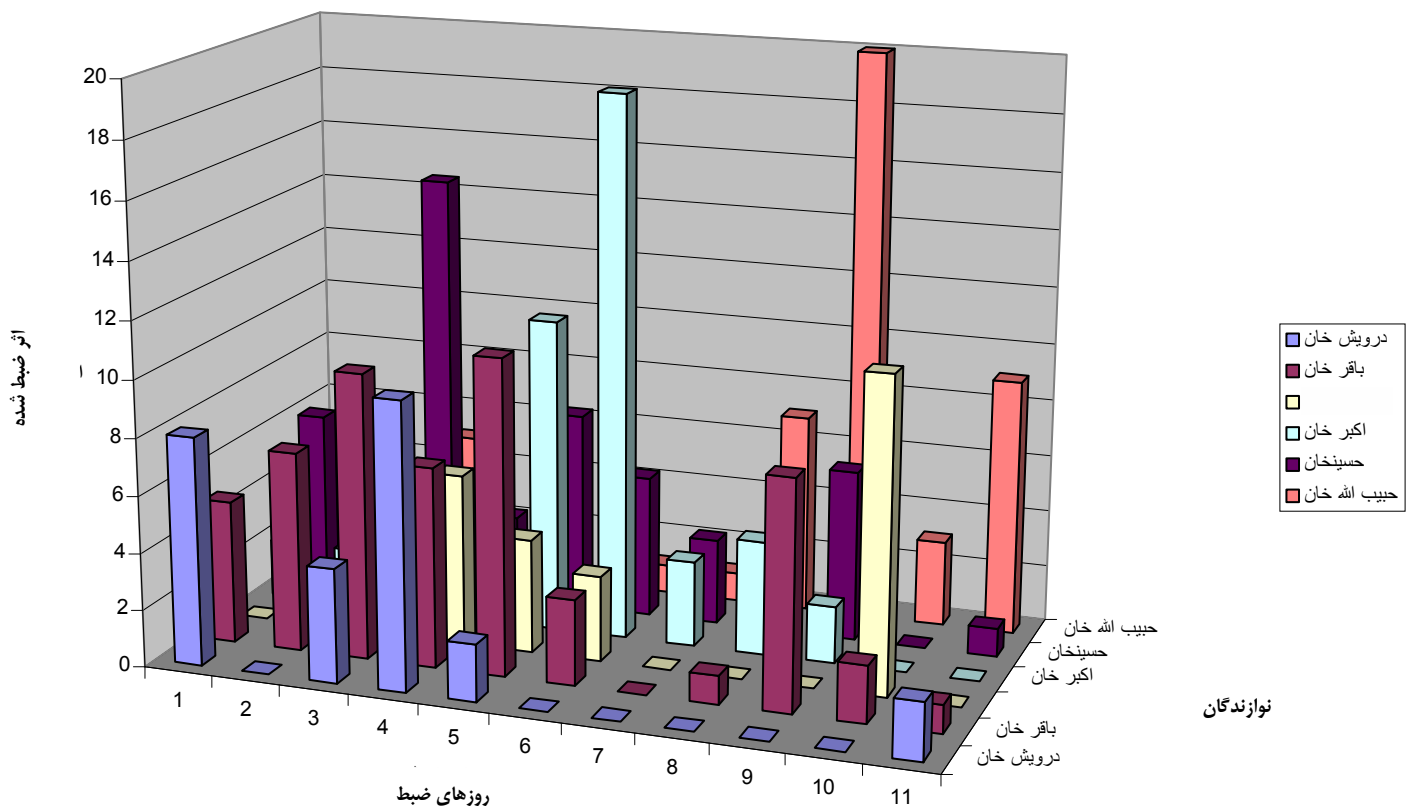
یکرو و دورو تولید و در کاتالوگ سال ۱۹۰۹ کمپانی گرامافون درج شده است.

بیشترین تعداد اثر ضبط شده متعلق به رضاقلیخان نوروزی می باشد که حداقل ۱۰۰ اثر بصورت آواز، تصنیف (۵۷ تصنیف) و نواختن ضرب از وی ضبط شده است و پس از وی ۸۸ اثر به طاهرزاده تعلق دارد که ۴ قطعه آن تصنیف و مابقی آواز است.

اگرچه در فهرستها و روی لیبل صفحه ها ۵۰ اثر از حبیب الله خان ثبت شده ولی در تعداد بیشتری از صفحه های این سفر، صدای پیانوی وی - که همواره در داخل استودیو قرار داشته- شنیده می شود. در واقع در بین نوازندگان بیشترین آثار ضبط شده متعلق به حبیب الله خان می باشد در حالیکه میرزا اسدالله خان با ۲۴ اثر، کمترین تعداد قطعات را ضبط کرده است.

به آزدگی و کناره جویی احتمالی درویش خان اشاره ای رفت و آیا درویش خان، حاضر بود تنها برای ضبط ۲۷ اثر رنج سفری دور و دراز تا لندن را بر خود هموار کند؟! آیا طبیعی است که سهم درویش خان ۳۷ ساله- که در آن ایام استادی شناخته شده بوده- از ضبط صفحه نسبت به جوان ۲۷ ساله ای چون حبیب الله خان کمتر از نصف باشد؟!

نمودار مقایسه تفکیک هنرمندان

روابط بین هنرمندان، جهت گیری مسلط در ضبط آثار در لندن و انعکاس آن در بین مدیران موسیقی ایران بویژه آقا حسینقلی- که رئیس بلامنازع موسیقی ایران در آن هنگام بوده است-

واکنشهایی را به دنبال داشته است. اتفاقی نیست اگر در آثار ضبط شده در تهران در سال ۱۲۹۱ شمسی جز اسدالله میرزا از هیچیک از همسفران وی اثری مشاهده نمی شود.

از سوی دیگر همانگونه که اشاره شد درویش خان، طاهرزاده و باقرخان در سفر دیگری که با هدفی مشابه در سال ۱۲۹۳ شمسی، برای ضبط صفحه عازم تفلیس می شوند، تنها همراهان ایشان ابوالحسن خان (اقبال السلطان) و عبدالله خان (دوامی) هستند. منحصر بودن ساز در صفحه های این سفر به تار درویش، کمانچه باقرخان و ضرب عبدالله خان، مشابه صفحه های ضبط شده در تهران در سال ۱۲۹۱

امضای هنرمندان ایرانی از ذیل قرارداد با کمپانی گرامافون در سال ۱۹۰۹ میلادی به نقل از مایکل کی نیر در کتاب ضبط شده های فارسی کمپانی گرامافون، ص ۱۴

حبيب الله اسدالله درویش ۸ باقرخان ۷ سيدحسين طاهرزاده رضاقلی حسين اکبر

شمسی و بنحو چشمگیری متفاوت با جهت گیری صفحه های سفر لندن است. تفاوت بارز دیگر، جایگزین شدن آواز و تصنیف رضاقلیخان با آواز ابوالحسن خان و با تصانیف عبدالله خان می باشد. برغم تمام ملاحظاتی که ذکر شد و در یک بررسی همه جانبه باید مورد توجه قرارگیرد، یادگارهای سفر لندن گنجینه ای استثنایی و بی بدیل از موسیقی اواخر عصر قاجاریه است که به روایت و توسط تربیت شدگان هنرمندان عهد ناصری و مظفری اجرا گردیده است.

